

BİR OSMANLI TARİHÇİSİ OLAN ALİ REŞAT'IN HAYATI, EĞİTİMCİLİĞİ VE TARİH ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Hamza KELEŞ, Ayten KİRİŞ

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Ankara.

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı'nın son Maarif müsteşarlarından ve Darülfünun' da Ortaçağ tarihi profesörlüğü görevinde bulunan, birçok tarih ders kitabını kaleme alan Ali Reşat Bey'in hayatı, eğitimciliği ve tarih öğretimi ile ilgili görüşleri üzerinde durulmuştur. Birçok lisede tarih öğretmenliği de yapan Ali Reşat, Avrupa'daki durumu yakından takip etmiş ve burada yaşanan olayları, gelişmeleri eserleriyle yeni nesle aktarmış önemli eğitimcilerimizden biridir. Tarih öğretiminin sorunları ile ilgili dile getirdiği düşünceleri bugün için bile geçerliliğini koruduğu için dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Ali Reşat, tarih öğretimi, tarih ders kitabı

AN OTTOMAN HISTORIAN ALI RESAT'S LIFE, HIS TEACHING AND OPINIONS ABOUT HISTORY TEACHING

Abstract

In this study, the life, teaching and opinions about history teaching of Ali Reşat Bey who is the one of the last education councilor and worked at Darülfünun (university) as a professor of medieval times are dwelled upon. Ali Reşat is a very important educationalist who also taught at many lycee closely interested in the developments in Europe and transferred these developments to the new generation. His mentioned thoughts about the problems of history teaching are attract attention even nowadays.

Keywords: Ali Reşat, history teaching, historical textbooks.

Ali Reşat'ın Hayatı (1877-1929)

Ali Reşat, 1877 (1294 H.) yılında bugün Bulgaristan topraklarında bulunan Lofça'da doğdu. Babası Lofça Aşar Müdürlerinden ve eşraftan İsmail Adil Bey'dir. "93 Harbi" olarak ünlenen 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşının Osmanlı ordularının yenilgisi ile sonuçlanmasının ardından Balkanlar'daki Müslüman Türk toplumunun aleyhine gelişmeye başlayan olaylar nedeniyle ailesi 1878 yılı sonlarında -Ali Reşat henüz 1,5 yaşında iken- İstanbul'a göç etmek zorunda kaldı (Ertürk, 1999;7). İstanbul Medrese-i Edebiye Mektebi'nde ortaöğrenimini, İstanbul İdadisi'nde ise lise öğrenimini tamamladıktan sonra devlete memur yetiştiren Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane'ye başladı. 1897 yılında bu okuldan mezun olan Ali Reşat, Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi Katipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. 1890-1891 eğitim-öğretim yılında okulla ilgili tüzük ve yönetmelikte yapılan değişiklik ile Mülkiye mezunlarına değişik kademelerdeki okullarda öğretmen olarak çalışabilme imkanı verilmesi üzerine Ali

Reşat, 1908 yılına kadar memuriyet görevinin yanı sıra İstanbul'un Eğrikapı Merkez Rüşdiyesinde Riyaziye (Matematik) Öğretmenliği, Darümuallimin-i İbtidaiyye (İlköğretmen Okulu)'de hesap (aritmetik) öğretmenliği ve kitabet (yazı yazma) öğretmenliği, Vefa İdadisi'nde kitabet öğretmenliği görevlerini yürüttü. Bu okullardan başka Kabataş İdadisi ve Galatasaray Sultanisi'nde de çalıştıktan sonra 1908'de Mercan İdadisi müdürlüğüne atandı ve ilk tarih öğretmenliğine de idarecilik görevinin yanı sıra burada başladı (Ertürk,1999:16). 1908'den sonra okul müdürlüğü ve değişik okullarda tarih öğretmenliğinin dışında birkaç görevi bir arada yürüten Ali Reşat, 1909'da İstanbul Leyli İdadisi (İstanbul Lisesi) müdürlüğü ve tarih öğretmenliğine atandı. Aynı yıl öğretmenlik görevi üzerinde olmak üzere, Meşrutiyet dönemi maarifindeki ilk üst düzey idari görevi olan İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyeti'ne tayin oldu. Bu görevinden sonra 1912'de Darümuallimin-i Âliye (Yüksek Öğretmen Okulu) müdürlüğüne atanan Ali Reşat, okulun tarih öğretmenliği görevini de üstlendi. Buradan ayrıldıktan sonra 11 Kasım 1913'de Maarif Nezareti Meclis-i Maarif Azalığına, 14 Ağustos 1914'de aynı Nezaret Te'lif ve Tercüme Dairesi Azalığına yükseltildi. 14 Ekim 1915'te Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi "Kurun-u Vusta" (Ortaçağ) ve "Kurun-u Cedide" (Yeniçağ) müderrisliğine başlayan ve ek görev olarak da yeni kurulan İnas (Kız) Darülfünunu Tarih öğretmenliğini üstlenen Ali Reşat, 15 Mart 1919'da Müderrislik ve Muallimlikleri uhdesinde kalmak üzere Maarif Nezareti Tedrisat-ı Âliye Dairesi Umum Müdürlüğü'ne (Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü) atandı. 16 gün gibi çok kısa süren bu hizmetinden sonra 5 Haziran 1919'da Maarif-i Umumiye Nezareti müsteşarlığına getirildi. Bir ara görevden uzaklaştırılmasına rağmen kısa bir süre sonra yeniden bu makama getirilen Ali Reşat Bey, Osmanlı'nın son Maarif müsteşarlarından biri olarak Nezaretin ilgasına kadar görevini sürdürdü. Nezaretin ilgasıyla birlikte müsteşarlıktan azledildikten sonra Edebiyat Fakültesi Kurun-u Vusta (Ortaçağ) Tarihi kürsüsündeki müderrislik görevine devam etti ve bu görevini ölüm tarihi olan 1929 yılına kadar sürdürdü. Mezarı İstanbul'da Merkez Efendi Mezarlığında 5'inci adadadır. İyi derecede Fransızca ve Arapça bilen Ali Reşat, 1924 yılı başlarında Yeni Matbaa'yı açarak ölümüne kadar yayın işleri ile de uğraştı. Ali Reşat'ın tek başına bir yada birkaç yazar ile birlikte kaleme aldığı 54 telif-tercüme eseri bulunmaktadır.

Ali Reşat'ın Eğitimciliği

II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde pek çok mülkiye mezununun; kaymakam, vali ve hariciyecisi olmak yerine bu makamları bir kenara itip, öğretmenliği daha cazip buldukları görülmektedir (Ata, 2003;235). Ali Reşat Bey de Mülkiye mezunu olarak bu dönemde öğretmenliği seçenler arasındadır. Ali Reşat, eğitim sisteminin önemli sorunlarından biri olan okul binaları meselesi ile ilgilenmiştir. Almanya'daki okul binalarının sağlık durumu hakkında bilgi vermek üzere Tedrisat Mecmuasının 20. sayısında yayınladığı "Dresden Sergisinde Hıfzısıhha-i Mekâtib, Mekteb Binaları" adlı makalesinde okul binalarında dikkat edilmesi gereken sağlık kuralları üzerinde durmaktadır. Ali Reşat bu meselenin Almanya'da halledildiğini belirtmekte ve sergide gördüğü on seneden beri Almanya'da yapılan ve sağlık ihtiyaçlarına uygun olan iki yüz kadar okulun plan ve numuneleri hakkında bilgi vermektedir. Okul binaları ve öğrencilerin sağlık durumlarının korunması ile ilgili olarak yazılan bu makalede bir eğitimci olarak Ali Reşat Bey, iyi bir eğitim için fiziksel

koşulların düzenlenmesi ve okul binalarında sağlık kurallarına dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır (Ali Reşat, 1912). II. Meşrutiyet ve Balkan savaşları sırasında Ali Reşat, yurt dışında eğitim ve tarih ile ilgili yapılan çalışmaları yakından takip etmiş ve bu çalışmaları yayınlayarak ülkesindeki insanları bilgilendirmiştir. Tedrisat Mecmuasının 15 Mayıs 1328 (1912) tarihli 20. sayısında yayınlanan “Dresden Sergisinde Hıfzısıhha-i Mekâtib, Mekteb Binaları” adlı makalesi ile “Mekteplerde Tarih Dersi” adlı makalesindeki Fransız tarihçi Seignobos’tan yaptığı alıntı buna örnektir.

Telif-tercüme bir çok eser yayınlayan Ali Reşat, eserlerinde Avrupa tarihine ve özellikle Fransa tarihine geniş yer vermiştir. Meşrutiyet’in ve Cumhuriyet’in inkılâpçı nesli Fransız Devrimini Ali Reşat’tan öğrenmişlerdir. Ulusal egemenlik ve vatandaş kavramları onun eseriyle öğrencilere telkin edilmiştir (Toprak, 1989; 55).

Ali Reşat’ın ders işleyiş tekniği hakkında öğrencilerinin hatıralarından bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Öğrencilerinin belirttiği kadarıyla Ali Reşat’ın tarih derslerini işlerken daha çok anlatım (takrir) yöntemi ile soru-cevap tekniğini kullandığı anlaşılmaktadır (Mücellidoğlu, 1968-1969, c.III:746; a.g.e. c.IV: 1747-1748; c.V:1829). Bu konuyla ilgili olarak öğrencilerinden Reşad Ekrem Koçu, onun öğretmenliği hakkında şöyle demektedir: “...Muharrir olarak İkdâm, Saadet, Sabah ve Tasvir Gazetelerinde tarihi ve icimai pek çok makalesi intişâr etmiştir. Ciddi, çalışkan, son derece dürüst ve mert bir ilim adamı idi. Şişman, heybetli bir vücut yapısı vardı. Kulakları çok ağır işitirdi; bu özründen dolayı talebesinin suallerine muhatab olmak istemez; soruları işitemediği için çok sıkılır, üzülürdü. Kendisine çok hürmet eden Darülfünûn Gençliği O’nun görüşünü öğrenmek istedikleri meseleleri mektubla kendisinden sorarlar; Rahmetli de ders saatinin sonunda bu soruları gereği gibi cevaplandırır. Bilgisi çok geniş ve sağlam, ifadesi de pek düzgün ve beliğ idi. Bunun içindir ki en geniş mevzu’ları son derece açık bir şekilde derler, hulasa ederdi. Her kalem sahibinin başaramayacağı çetin mevzu’ları kolaylıkla açıklardı...” (Mücellidoğlu, 1968-1969, c.III:746).

Ali Reşat’ın Tarihçiliği

Ali Reşat, okullarda 1930’lara kadar yaygın olarak okutulan tarih ders kitaplarının yazarıdır. Lise I. sınıflar için yazdığı “Umumi Tarih” adlı ders kitabının “Giriş” kısmında tarihi şöyle tanımlamaktadır: *Tarih, insanların geçmiş zamanlardaki durumlarını, olaylarını gerçek surette hikaye eden ve inceleyen bir bilimdir. Başka bir tabirle: tarih, insanların çeşitli devirlerde medeniyetçe yavaş yavaş nasıl geliştiklerini nakleder. Filhakika tarih dünyada şimdiye kadar gelip geçen ve bugün mevcut olan milletlerin vahşet ve göçebelik halinden olgunlaşmış ve medenî bir hale ulaşmaya kadar geçirdikleri durumlardan, olaylardan, inkılâplardan, elhasıl çeşitli milletlerin hayatlarına ait her türlü şeylerden bahseder*”.

Ali Reşat Bey, tarihi bir ilim olarak kabul etmekte ve düşüncelerini şöyle açıklamaktadır. “Önceleri tarih edebiyata dahildi. Şimdi ise bir ilimdir. Ancak bu ilmin kendine has yöntemlerine riayet edilmesi şartıyla yazılan eserlere tarih denilebilir” (Ali Reşat, 1929: 1-3).

Tarih öğrenmenin önemi üzerinde de duran Ali Reşat, bu konu hakkında şunları söylemektedir: “Tarihin gayesi geçmiş zamanlardaki durumları ve olayları bize öğretmek merakımızı gidermekten ibaret değildir: tarih yüzyıllar önce yaşayan, bizim ecdadımız, yahut medeniyette üstadımız olan eski milletleri ve çoğu rakibimiz veya

düşmanımız olan şimdiki milletleri bize tanıttırarak yararlanmamızı sağlar. Çok eski zamanlarda doğu milletlerinin ve diğer toplumların bugünkü medeniyetin esaslarını nasıl hazırladıklarını bize tarih öğretir. Geçmiş zamanlarda hükümetlerin nasıl kurulduklarını, yükseldiklerini, sonra nasıl yıkıldıklarını görebiliriz milletlerin hangi üstünlükler sayesinde büyüdüklerini ve ne gibi yanlışlıklar sebebiyle mahvolduklarını öğreniriz. Yani dünyada gelip geçen milletlerin pek uzun süren tecrübelerinden yararlanırız: tarih insanın necip, yüksek duygularını artırır; görev bilincini, vatan aşkını kuvvetlendirir. Tarih bilenler, asırlardan beri yaşıyormuş gibi, insanların pek eski zamanlara ait hallerini öğrenirler. Bundan daha önemli, daha faydalı ne olabilir? ”(Ali Reşat,1929: 1). Ayrıca Ali Reşat, Sultanî 6. sınıflar için yazdığı “Umumi Tarih” adlı ders kitabında ise devlet görevlileri için tarih bilmenin ne kadar önemli olduğuna vurgu yaparak: “... Çok defa topun ağzından çıkan bir mermi tarihe dayanan bir diplomatın kalemi kadar icra-ı tesir edemiyor...”(Ertürk,1999;60) demektedir. Ali Reşat tarihin kaynaklarını nakledilen eserler, eski eserler ve zaptedilmiş eserler olarak üçe ayırmakta ve konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

1. “İnsanlar pek çok zaman fikri gelişimden mahrum kaldıkları için, ilkönce, geçmiş zamanlardaki olayların hatırasını ancak babadan evlada, ağızdan ağza naklolunan hikayelerle koruyabilmişlerdir.. İşte, bu yoldaki rivayetlere, hikayelere, manzumelere, masallara nakledilen eserler denilir. Bunlar bazen pek mübalağalı olurlar”.
2. İnsanlar bazı önemli olayların doğruluğunu yaptıkları eserlerin şahitliği ile ispat etmek için o olayların olduğu yerlerde taşlar, sütunlar dikmişler; büyük veya küçük binalar yapmışlardır. Nice asırlardan beri duran bu eserlere “abide” denilir. Abidelere resimler yapılmış, isimler yazılmış; olayların nasıl gelip geçtiği, ne vakit olduğu kazılmıştır. Bu taşlar, sütunlar insanlara geçmiş zamanlardaki olayları adeta nakil ve hikaye ederler.
3. Fakat abideler bazen yalan söylerler: hezimetlerini saklamak için zafer takları yaptıran hükümdarlar görülmüştür. Bundan dolayı her abide tarih için bir kaynak olamaz. İnsanlar önemli, dikkate değer, durumları meydana geldikleri yıl sırasıyla kaydetmeğe, yazmaya başladıkları günden itibaren geçmiş zamanlar daha iyi bilinir olmuştur. Daha sonra geçmiş zamanlardaki olaylar, durumlar, zaman itibarı ile, yani her devir ve asır bir özel bölüm olarak yazılmıştır. İşte bu iki çeşit eserlere de “zaptedilmiş eserler” denilir.

Ali Reşat, araştırmacıların bu kaynakları eleştirel bir yaklaşımla, belge kritiği yaparak değerlendirilmeleri gerektiği üzerinde durarak şu ifadelerle yer vermiştir: “ *Bu eserler incelenilirken doğruyu yalandan ayırmak lazım olduğu gibi aynı yapıda ve aynı özellikte olan olayları aramak, birbirine bağlamak, bunların sebeplerini açıklamak, sonuçlarını göstermek de icap eder...Tarihçi bu kaynaklardan aldığı bilgiler ile tarih yazabilir. Fakat bu bilgileri nakletmekle hiçbir şey yapmış olmaz. Tarih kaynaklarının verdiği bilgilerden hangileri doğru, hangileri yalan veya yanlıştır? tarihinin bunu ilmi yöntemler uygulayarak ayırması sonra da tarihi olaylar arasındaki ilişkileri arayıp bulması, bunların sebep ve sonuçlarını göstermesi lazımdır. Şu halde tarihçi her şeyden önce tenkid fikrine sahip olmalıdır*”(Ali Reşat,1929; 2-3).

Tarihin diğer bilimlerle ilişkileri üzerinde de duran Ali Reşat, “ tarihin hemen bütün ilimler, fenler ile ilişkisi vardır. Çünkü tarih buluşların, keşiflerin hepsinden, insanların çalışma ve deneyimlerinin her türlü şekillerinden bahseder” demektedir.

Osmanlı kitap yazım kurallarına göre ders kitabının ilk sayfasında programın verilmesi gerektiği için Ali Reşat da ders kitaplarının başlangıç kısımlarında “müfredat programı” başlığı altında işlenecek konuları sıralamakta ve öğretmenlere konuları işlerken nelere dikkat edecekleri konusunda yol göstermektedir. 4. sınıflar için yazdığı “İlk Mekteplere Tarih Dersleri” kitabının müfredat programı içerisinde işlenecek olan ilk konu için şöyle bir açıklama yapmaktadır: “dersten önce hazırlanacak resimler ve okuma parçaları ile bugünkü göçebe ve aşiret halinde yaşayan insanlarla medeni milletler mukayese edilecektir”. Görüldüğü üzere, Ali Reşat, dersin mukayese yöntemi ile işlenmesini ve dersten önce hazırlanacak olan materyaller ve okuma parçaları ile desteklenmesini vurgulamaktadır. Ali Reşat, tarihi olayları süreklilik içerisinde, sebep-sonuç ilişkisi ve kıyaslama yöntemi ile işlemiştir. Ali Reşat'ın ders kitaplarında çeşitli resim, harita ve şekillere yer verdiği dikkat çekmektedir. Yine “müfredat programı” başlığı altında anlatılan konularla ilgili açıklamalar yaparken: “Medeniyet, tarihî bakış açısından öğretilecek; Yunanlılarla Romalılara daha fazla önem verilecektir. Aynı zamanda yaşanan çevrenin insanlık hayatı ve faaliyetleri üzerine yaptığı tesirlere çocukların dikkati çekilmelidir” (Ali Reşat, İlk Mekteplere Tarih Dersleri, Sınıf 4:3-35).

Ali Reşat'ın Tarih Öğretimine İlişkin Görüşleri

Ekte verdiğimiz, Tedrisat Mecmuasının 15 Mayıs 1328 (1912) tarihli 20. sayısında yayınlanan “Mekteplerde Tarih Dersi” adlı makalesinde Ali Reşat, Fransız tarihçi C. Seignobos'tan alınan uzunca bir alıntıda hareketle ilk ve orta öğretimde tarih dersinin amaçları ve izlenecek yöntemleri üzerinde durmuştur. Ali Reşat, tarih öğretiminin amacının tarihi olayları ezberletmek olmadığını, bir çok isimleri, olayları, rakamları, tarihleri bilmek ve bunları tekrar edip durmak için tarih okumanın anlamsız olacağını, çocuklara anlamadıkları sayfaları ezberletmenin çok kötü ve zararlı bir hareket olduğunu vurgulamaktadır. Ali Reşat'a göre tarih öğretiminde uygulanacak yöntem ve takip edilecek amaçlar okulun derecesine göre değişir. Dolayısıyla ilk ve orta (öğretim) dersleri öğretmenleri bu konuda başka esaslara tabi olmalıdır.

İlk sınıflar ve rüşdiye öğrencilerine tarih derslerinde bilgi vermektaki amacın, çocukların manevi ve ahlaki terbiyelerini tamamlamaya çalışmak olduğunu söyleyen Ali Reşat Bey'e göre, ilk sınıflarda ve rüşdiye de öğrencinin algılama, hayal gücü ve hafızasını uyaran, anlama kabiliyetini geliştiren, ahlaki seviyesini olgunlaştıran, milli ve vatani duygularını geliştiren tarih dersleri vasıtasıyla çocuklarımız ülkemizin Avrupa'daki yerini, menfaatlerini, ne gibi tehlikelerle karşı karşıya olduğumuzu, gelecekle ilgili ne gibi ümitler besleyebileceğimizi, vatana karşı ne gibi görevler ile yükümlü olduğumuzu okul sıralarında iken öğreneceklerdir. Tarih dersinde gereksiz ayrıntıların üzerinde durulmaması gerektiğini söyleyen Ali Reşat, Genel tarih içerisinde eski ve yeni milletlerin tarihinin çok geniş olduğunu bu milletlerin uygarlık alanındaki katkılarının bilinmesinin çocuklar için yeterli olacağını vurgulamaktadır. Genel tarih konuları içerisindeki en büyük yerin çağdaş tarihe ayrılması gerektiğini, içinde bulunulan devirde ülkemizin Avrupa siyasi hayatındaki yerinin, devrin ticaret ve sanayisinin, kısa fakat faydalı şekilde öğretilmesini, bu bilgilerin milli tarihin doğal tamamlayıcısı olduğunu belirten Ali Reşat, ülkemizin medeniyet dünyasındaki yerini öğrenmez ise tarih bilmiş olmayız demektedir.

Ortaöğretim öğrencilerine, tarih derslerinin sosyal amaçlarını, insanlığın ilerleme ve gelişmesine sebep olan gerçekleri öğreteceğini vurgulayan Ali Reşat Bey, uygulanan programa göre; orta mekteplerdeki tarih dersinde istenen verimin alınmamasının sebeplerini şöyle sıralamaktadır: 1- Programın uygun olmaması; 2- Şimdiye kadar orta öğretime özel tarih kitaplarının Fransızca'dan aynen tercüme edilip, Osmanlı tarihi esas alınarak yazılması; 3- En az tarih kitapları kadar belki daha fazla fayda verici olan "okuma parçalarının" yayınlanmaması; 4- Rüşdiyeden gelen öğrencilerin, çoğunlukla, tarih dersinin orta derecesini izlemeye yeterli bulunamaması; 5- Öğretmenlerin tarih öğretimindeki yeni gelişmeleri takip etmemeleri. Bu nedenler günümüzde de üzerinde tartışılan başlıca sorunlar olarak karşımızda çıkmakta olup, şu an Talim ve Terbiye Kurulu bu sorunları gidermenin yollarını aramaktadır.

Sonuç

Döneminde ilk ve orta okullar ile liselerde okutulan bir çok tarih ders kitabını kaleme alan, değişik liselerde tarih öğretmenliği yapan, dünyanın genel siyasi durumu hakkında kafa yoran, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi öğrencilerinin dünyada gelişen olaylardan, yeni fikirlerden haberdar olmasını sağlayan Ali Reşat Bey, çalışkanlığı ile örnek alınacak bir kişidir. Ali Reşat'ın, tarih öğretimi ile ilgili düşüncelerini içeren -sadeleştirerek ekte sunduğumuz- "Okullarda Tarih Dersi" başlıklı makalesi, tarih öğretiminin amaçları ve eksiklikleri açısından yapılan tespitleri içermesi ve bu tespitlerin günümüzde de geçerliliğini koruması nedeniyle çok değerlidir. Ayrıca bu makalede Ortaöğretimde tarih dersleri ile ilgili yaşanan sıkıntılar hakkında Avrupalı uzmanların düşüncelerini göstermek amacıyla Mösyö Seignobos' tan alınan uzunca bir metni aktarması, O'nun yurt dışında, özellikle Fransa'da tarih öğretimi ile ilgili yapılan çalışmaları takip ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla biz de Ali Reşat Bey'in kıymetli çalışmasıyla hem Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemindeki hem de Avrupa'daki tarih öğretimi hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Kaynaklar

1. Ali Reşat. (1912). "Okullarda Tarih Dersi". *Tedrisat Mecmuası* (15 Mayıs 1328). S. 20, s.50-64
2. Ali Reşat. (1912). "Dresden Sergisinde Hıfzısıhha-i Mekatib, Mektep Binaları". *Tedrisat Mecmuası* (15 Mayıs 1328), S.20, s. 50-64.
3. Ali Reşat. (1928). *Umumi Tarih*. Ankara:Kanaat Matbaası.
4. Ali Reşat. (1929). *Umumi Tarih Lise I*. Ankara: Kanaat Matbaası.
5. Ali Reşat (1931). *İlk Mekteplere Tarih Dersleri Sınıf 4*. Cezri Matbaa.
6. Ali Reşat (1931). *İlk Mekteplere Tarih Dersleri Sınıf 5*. Cezri Matbaa.
7. Ata, Bahri. (2003). Mülkiyeli Bir Eğitimci: İhsan Sungu. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 233-243.
8. Bayrak, Orhan. (2002). "Osmanlı Tarihi" Yazarları. İstanbul: Milenyum Yayınları.
9. Ertürk, Bayram E. (1999). *Ali Reşat ve Tarihçiliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
10. Toprak, Zafer. (1989). "Ali Reşat, Pozitivizm ve Fransız Devrimi", *Tarih ve Toplum*, Cilt:12, Sayı: 68,(54-56).
11. Mücellidoğlu, Ali Çankaya. (1968-1969). "Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte" *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. VII Cilt, Ankara: Mars Matbaası.

EK 1.

Okullarda Tarih Dersi

Çeşitli seviyelerdeki okullarımızda tarih derslerinin uygulanışı tetkik edilirse hepsinde tarihi olayları izletmekle meşgul olduğunu, ezberciliğin tarih dersinin gayesi sayıldığını görüyoruz. Halbuki tarihî olayları bilmek tarihin gayesi değildir, belki bir vasıttan ibarettir. Bir çok isimleri, olayları, rakamları, tarihleri bilmek ve bunları tekrar edip durmak için tarih okumak neticesiz, kısır bir çalışmadan başka bir şey olamaz. Çocuklara anlamadıkları sayfaları ezberletmek ise en zararlı ve fena bir harekettir.

Tarih dersinde uygulanacak yöntem, takip edilecek gaye okulun derecesine göre değişir. İlk ve orta (öğretim) dersleri öğretmenlerinin bu konuda başka esaslara tabi olmaları icap eder. Bunun için ilk ve orta (öğretim) mekteplerindeki tarih derslerini ayrı ayrı inceleyeceğiz:

1- Heyet Mecmuasında Tarih-i Umumi (Genel Tarih) ve bilhassa Osmanlı Tarihini oluşturan olaylara, insanlara dair ilk sınıflar ve rüştüye öğrencilerine bilgi vermekten maksat tarihi olayları ezberletmek değil, belki çocukların manevi ve ahlaki terbiyelerini tamamlamaya çalışmaktır. Çünkü;

Tarih dersi, çocuğun henüz oluşmakta olan algılama seviyesini uyarır ve geliştirir.

Tarih dersi hafıza için bir idman demektir. Bu da iyi bir şeydir. Şu şartla ki hafızayı yormak, tahammülünden fazla şeylerle doldurmak doğru değildir.

Tarih dersi, hayal etme gücünü geliştirir ve genişletir. Kendi şehrinde veya köyünden anne-baba ve yakınlarından, öğretmenlerinden, arkadaşlarından başka bir şey tanımayan çocuk tarih sayesinde başka yerleri, başka ahlakları görür; bunların karşılaştırılması neticesi ise hem faydalı, hem de dikkat çekicidir. Çocuk vahşi memleketlerde yaşayan barbar kavimleri, yahut medeniyet dairesine girmiş insan topluluklarını, insanların aşamalı olarak refaha nasıl ulaştıklarını, tabiat güzelliklerini, zevk , eğlence ve israfın nasıl geliştiğini, birer birer görür; bir milletin sevinçlerini, felaketlerini, hisseder. O zamana kadar anlamlarını gereği şekilde bilmediği kahramanlık, ilerleme, medeniyet, yıkılma, yenilenme gibi kelimelerin gerçek manalarını öğrenir. Tarih öncesi zamanlarda yaşayan insanların mağaraları, göller üzerinde kazıklar üstündeki evlerini, eski doğu kavimlerinin medeniyetleri, Müslümanların Hindistan'dan Atlas okyanusuna Sudan'dan Kafkasya'ya kadar yüzlerce ülkeden oluşturdukları büyük devletlerin yıkılış şekli, Arapların medeniyete hizmetleri, Avrupa'nın derebey şatoları, barbarların medeniyet alemine giriş şekilleri keşifler ve buluşlar devri ulusal egemenlik savaşları çocuklar için gayet güzel bir kitabın resimli süslü sayfaları gibidir. Bu kitap yaşanan hayatın ötesine gidemeyenler için kapalıdır. Tarih dersi hayal gücü kadar algılama gücünü de geliştirir. Gerçekte tarih her şeyden önce bazen gayet basit, incelemeye ihtiyaç duymayacak kadar açık bazen de karışık ve sürekli bir dikkati gerektiren ilişkiler ile birbirine bağlı sebepler ve neticeler halkasıdır. Bir eğitimci, muhakeme gücünü, çocuğun yaşıyla beyninin gelişimine uygun bir surette aşamalı geliştirmek için muhtaç olduğu maddeleri, alıştırılmaları tarihte bulabilir. İlk

alıştırmalar çocuğun pek tabii olan (niçin?)lerine verilecek cevaplardan ibaret kalır. Sonra bu (niçin?)leri öğretmen açıklar; beyin gelişimi daha ileriye gitmiş olan çocuğu düşünmeye ve karar vermeye alıştıır. Gerçekte Ortaçağda Avrupa'nın durumu incelenirken Şarlman İmparatorluğunun kuruluş şekli ve yıkılışı göze çarpar. Şarlman İmparatorluğu Şarlman'ın oğlu Louis' in elinde parçalandı. Yıkıldı; çünkü Şarlman hareketli, cesur idi; Oğlu Louis ise zayıf, kararsız idi deriz. Umumi Tarih (Genel Tarih) dersine yeni başlamış bir çocuk için bu sebepler, bu mantık yeterli olur. Sonradan yıkılış sebeplerini başka türlü açıklayabiliriz. Şarlman çeşitli kavimleri hakimiyet altına almıştı, kurmuş olduğu devlet pek büyük, pek geniş idi, bu kadar büyük bir devletin çeşitli kısımları arasında sıkı bir ilişki ve bağ bulundurmamak o zamanın özel durumuna göre mümkün değildi. Diğer taraftan barbar ve putperest kavimler Hıristiyan olan Şarlman'ın düşmanı idi. Şarlman imparatorluğundan hiç memnun değildiler... İşte bütün bu durumlar yıkılış sebepleri olarak zikredilir. Tarihi yorumlar henüz gelişmeye başlayan beynin tahsil derecelerinde hayli ilerlemiş öğrencilere kadar her çocuk için faydalıdır. Yalnız öğretmen aşamalı bir yöneme uymalıdır. Daha yüksek bir dereceye çıkarsak vicdan ahlakı tarih ile eğitilir deriz. İyiyi kötüden ayırabilecek çeşitli örnekleri ve en emin araçları tarihten başka nerede bulabiliriz? Zaten öğrenci daha ilk derslerden başlayarak kendi kendine insanları iyi ve kötü, işleri ve davranışları övülmüş ve kabul edilmiş olarak sınıflara ayırmaya başlar; iyileri sever, kötülerden nefret eder. Erdemi sevmek, kötülük ve fenalıktan nefret etmek güzel ahlakın esas dayanağıdır. İşte çocuklarda doğal olarak gelişen bu duygular tarih dersleriyle pekiştirilir. Çocuk yaşadığı dönemde övdüğü veya nefret ettiği şeylerin aynını geçmişte de görür, onlar hakkında da aynı duyguları hisseder. Yavaş yavaş, iyi ve kötü adamlarla kabul edilen ve hoş görülen işler ve hareketler arasındaki sınırların her zaman kolayca tayin edilemeyeceğini görür; kesin ve gerçek bir hüküm vermek için daha dikkatli olmak gereğini takdir eder. Bir adamı övmek veya ayıplamak için daha temkinli bulunmağa, bir kimsenin aleyhinde karar verirken hafifletici sebepler araştırmaya başlar. Şüphe yok ki bir çocuk İslam ve Osmanlı tarihi okurken pek çok sevgi hissettiği birkaç kişiye olan saygısını korur. Fakat millet ve memlekete faydalı bir işi zorla yapan bu hususta zulm etmekten bile çekinmeyen bazı devlet büyüklerini çocukluğunda hiç sevmemiş iken sonraları bunların şiddet içeren işlerini başka bir bakış açısıyla o zamanın istek ve arzularını, tehlikelerini ve heveslerini göz önüne alarak değerlendirir. Kendisinde başka bir fikir ortaya çıkar. Öğrencileri sıkıntılı bir geçmişin ders verici hassas ve karmaşık olaylarının tartışılması konusunda pek ileriye götürmek şüphesiz doğru olmaz; fakat her öğrenci ülke için hazırlanan bir insan; bir vatandaş olduğu için onun ahlaki değerlerini karmakarışık etmemeye çalışmalıdır.

Şu açıklamalar tarih dersinde amacın ne olduğunu gösterdiği gibi bu amaca hizmet etmeyen çeşitli konular ile öğrenciyi boş yere yormamak lazım geleceğini ortaya koyar.

İlk sınıflarda Osmanlı Tarihine nasıl başlamak gerektiğini açıklamaya gerek görmüyoruz. Çünkü, Tatbikat Mektebinde verilen ve bu dergide (Tedrisat Mecmuası, 20. sayı) yayınlanan tarih dersleriyle her ilk okulda örnek olarak gösterilmesi temenni olunan örnekler öğretmenlerin görüşlerine sunulmuştur.

Rüşdiye sınıflarında Osmanlı Tarihi ile birlikte kısa bir genel tarih dersi dahi bulunduğundan bu konuda birkaç söz söylemek isteriz:

Tarihi olaylardan hangileri rüşdiye öğrencileri için lazım, hangileri değildir? Bunu tayin etmek konusunda, şüphe yok ki, fikir ve görüş birliği yoktur. Tarihte lazım olan şeyleri ayırmak bakış açısına göre değişir. Bizce bir milletin tarihini öğretmek için ne o millete ait hükümdar ailelerinin karışık isimlerini tamamen saymak, ne bir milletin hayatında yer edemeyen savaşların açıklamalarını bellek, ne bir milletin var oluşunda gelip geçici yeniliklerden başka bir tesir göstermeyen idari değişiklikleri bilmek, ne de tarihi şahsiyetlerden birine ait o devrin gelenek ve ahlakını açıklayıcı olmayan konuları ve hikayeleri öğrenmek lazımdır. Bizim genel tarih için gerekli gördüğümüz şeyler insanlığın vahşi dünyadan medeni dünyaya giriş şeklini, aşamalı gelişmesini, İlk ve orta çağda zalim hükümdarların elinde olan insanların egemenlik haklarını nasıl kazandıklarını öğrencilere öğretmektir. Eski ve yeni milletlerin tarihi çok geniştir. Çocuklara dikkatli bir şekilde öğretilmelidir. Tarih-i Umumi (Genel tarih) de her şeyi söylemekten kaçınmalı, hele gereksiz ayrıntıları feda etmek konusunda tereddüt göstermemelidir. Rüşdiye okullarına okunacak Tarih-i Umumi (Genel tarih) de her milletin ayrı ayrı tarihlerinden değil, insanlığın genel tarihinden ibaret olmalıdır. İlk, Orta ve Yeni çağ ile zamanımıza ait başlıca milletlerin durumları, medeni dünyadaki yerleri göz önüne alınmalıdır. Gerçekte bir çocuk eski Fenikelilerin hükümdarlarından, savaşlarından hiçbirini bilmesin, zararı yok; fakat bu küçük milletin alfabeyi icat ederek medeniyet alemine büyük bir hizmeti yerine getirdiğini küçük gemileriyle Prusya sahilinden Güney Afrika'ya kadar uzanan sahillerde gezerek madenleri işlettiğini, sömürgeler kurduğunu öğrenmelidir.

Şüphesiz ki Tarih-i Umumi (Genel Tarih) de en büyük yer Asr-ı Hâzır (şimdiki zaman)'a ayrılmalıdır. 19. yüzyılın büyük meseleleri, yeni hükümetlerin, ıslahat ve inkılapları, İtalya, Almanya, Belçika, Yunanistan gibi hükümetleri meydana getiren siyasi ve milli savaşların tarihini, özellikle kendi memleketimizin Avrupa siyasi dünyasındaki özel yerini; yeni devrin ticaret ve sanayisini kısaltılmış, fakat faydalı bir şekilde öğretmek gerekir. Bu bilgiler Osmanlı milli tarihimizin doğal tamamlayıcısıdır. Çünkü biz ülkemizin medeniyet dünyasındaki yerini öğrenmez isek tarihimizi bilmiş olmayız. Bundan başka tarih vatan sevgisinin de tamamlayıcısıdır. Çocuklarımız ülkemizin Avrupa'daki menfaatlerini, yerini, ne gibi tehlikelerle karşı karşıya olduğunu gelecekte ne gibi ümitler besleyebileceğimizi, vatana karşı ne gibi görevler ile yükümlü olduğumuzu artık okul sıralarında iken öğrenmeye başlamalıdır.

Tarih ve medeni eğitim birbirine bağlıdır. Millet ve vatan sevgisi için en fazla tarihten yararlanılır. Ne kadar küçük, kısaltılmış olursa olsun Osmanlı tarihi çocuğa ülkesini sevmeyi ve ona hizmet etmeyi öğretmelidir. İşte tarih öğretiminde kabul edilmesi lazım gelen yöntem bu birkaç kelime ile özetlenir. Öğretmen büyük tarihi olaylar üzerine önce öğrencinin dikkatini çeker; sonra değerlendirme ve tartışmaya girer. Bu olaylardan her birinin vatan sevgisine ne şekilde hizmet edeceğini kendi kendine bulur. Osmanlı tarihi baştan başa böyle olaylarla doludur.

Osmanlı tarihi o yolda öğretilmelidir ki bu ülkenin geleceği olan çocuklar yükselme dönemini takip eden duraklama ve gerilemeden üzüntü duymasın; aksine şimdiki nesle düşen vatani görevlerini anlasın, vatanını sevsin. Geçmişte gördüğü ibret verici örnekleri her zaman aklında tutsun.

Dersler o şekilde verilmelidir ki; gerçekte takdire şayan bir fedakarlığın büyüklük ve değerini bir siyasi olayın faydaları ve yararları, bir dönemin felaket ve başarıları üzerine öğrencilerin dikkati ciddi bir şekilde çekilebilsin.

Ancak bu sayede tarih dersi tatsız, faydasız bir ezbercilikten kurtulmuş olur.

2-) Orta mekteplerde tarih derslerine gelince; on yedi, on sekiz sene önce idadi mekteplerde genel ve Osmanlı tarihi dersleri kısaltıla kısaltıla hiç seviyesine inmiş idi. Yasaklanmamış bir tarih kitabı kalmamış dersler kısaltıla kısaltıla İslam tarihi ve Osmanlı tarihindeki isimleri saymaktan ibaret bir dereceye gelmişti. Meşrutiyetin ilanından sonra orta mektep programına doğal olarak tarih dersi konuldu; dört sınıfta 9 saat tarihe ayrıldı. Yeni program 3,5 seneden beri uygulandığı halde acaba orta mekteplerde tarih dersi memnuniyet verici bir halde midir? Üzülerek söyleyelim ki bu soruya doğrulayıcı cevap veremeyeceğiz. Bunun çeşitli sebepleri vardır: İlk önce, programın uygun olmaması; ikinci olarak, şimdiki kadar orta mekteplere özel tarih kitaplarının Fransızca'dan aynen tercüme edilmesi ve Osmanlı tarihi esas kabul edilmek şekliyle okullarımıza has bir genel tarih kitabının yazılmaması; üçüncü olarak; tarih kitapları derecesinde belki daha fazla fayda verici olan "okuma parçalarının" yayınlanmaması; dördüncü olarak rüşdiyeden gelen öğrencilerin, çoğunlukla, tarih dersinin orta derecesini izlemeye yeterli bulunamaması; beşinci olarak, öğretmenlerin tarih öğretimindeki yeni gelişmeleri takip etmemeleri.

Bu sebeplerin açıklamasını diğer bir makaleye terk ederek şimdilik orta mekteplerdeki tarih dersinden amacın ne olduğuna dair birkaç söz söyleyeceğiz:

Tarih bir ilimdir; her ilim gibi bir takım gerçeklere dayanır. Bu nedenle orta mekteplerde tarihi gerçekler öğretilmelidir. İlk sınıflarda ve rüşdiyede öğrencinin algılama, hayal gücü ve hafızasını uyararak, anlama kabiliyetini geliştiren, ahlaki seviyesini olgunlaştıran, milli ve vatani duygularını geliştiren tarih dersleri, orta mektep öğrencilerine sosyal gerçekleri, insanlığın ilerleme ve gelişmesine sebep olan gerçekleri öğretecektir. Fransız tarihçilerinden Mösyö (Şarl Seignobus)'un aşağıda naklettiğimiz makalesinde açıklandığı üzere bu tahsil aşamasında artık tarihten ne ahlak dersleri, ne kahramanca hareketler ne de feci veya izlemeye değer manzaralar istenilemeyeceği gibi tarih öğretiminde bir memleketin, bir hükümet veya bir partinin arzularına göre bozulup, değiştirilemez; izlenilecek amaçları, sosyal olayları, ilmi gerçekler çerçevesinde incelemekten ibaret kalır.

Bu amaca ulaşmak ise kolay bir şey değildir. Yalnız tarih derslerinin değil, bütün ortaöğretimin şu anki ihtiyaçlarına göre düzeltilmesi Avrupa'da büyük bir iş ve zorluk sayılıyor. Zorluğun nerelerden doğduğunu ve Avrupa uzmanlarının neler düşündüğünü göstermek için Mösyö (Seignobus)'un makalesini nakl ediyoruz.

"Tarih, mektep programlarına yeni girmiş bir derstir. Vaktiyle tarih -eski bir geleneğe uydurarak- devleti idare etme yeteneğini kazandırmak için yalnız hükümdar çocuklarına öğretilirdi. Devletlerin gelecekteki yöneticilerine özel olan bu ilim, yani hükümdar ilmi sayılan tarihin topluma ve kişilere öğretilmesi pek doğru bulunmazdı. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kurulan -ruhani, gayri ruhani, Katolik, Protestan- orta okullarının tamamında tarih dersi ya programa hiç girmemişti yahut eski dil derslerine eklenmiş idi. Fransa'da eskiden beri öğretim ile meşgul olan Cizvitlerin yöntemi böyle idi. Napolyon'un uygulamaya koyduğu eğitim teşkilatında dahi bu yöntem korunmuştu.

Tarih, ortaöğretim programlarına -kamuoyunun baskısıyla- ancak 19. yüzyılda konulabilmiştir. Gerçi Fransa'nın eğitim programlarından- İngiliz ve Alman programlarına oranla- daha geniş bir yer kazanmış ise de yine ikinci derecede bir ders olarak kalmış, eğitimi ve öğretimi için felsefe gibi bir özel sınıf açılmamış hatta bazen ayrıca bir öğretmenden dahi yoksun ve sınava dahil dersler arasına bile girememiştir.

Tarih öğretimi, pek çok zaman, bu yöntemin tesiri altında kaldı. Sırf edebi ilimler tahsil etmiş bir kişiye, oldu bittiye getirerek, ek olarak yüklenen tarih, sosyal olayların incelenme ve yorumlanmasında yetersiz kalan ve yalnız şekle dayanan "klasik" öğretimde layık olduğu yeri tabii ki bulamazdı. Program emrettiği için tarih okunuyordu. Fakat dersin devamının tek sebebi ve gelecekteki hocası olan program düzenleyicilerinin istek ve arzusuna veya kişisel araştırmalarına göre değişmekte idi. Tarih, büyükler dünyasının terbiye ve edebi için gerekli sayılıyor "bir eğitilmiş kimse için gizli kalmaması gereken" bazı isimler, olaylar bulunduğu söyleniyordu. Fakat gizli kalmaması lazım gelen şeyler -Merovingien hanedanından gelen kralların isimlerinden 7 sene seferi savaşlarından Salique kanununa Saint Vincent de Paul'un hayat ve eserlerine kadar- çeşitlilik gösteriyordu.

Programa uyulmuş olmak için hemen oluşturulan öğretim heyeti ne kuruluş sebebini ne genel eğitimde yerine getireceği görevi ne de bu genel eğitimi verebilmek için izlenilmesi lazım gelen yöntem ve meslek hakkında açık ve seçik bir fikre sahip idi. Geleneksel öğretimde, sağlam bir mesleki eğitimden, hatta eğitim araçlarından mahrum olan tarih öğretmeni -matbaanın icadından önce dersinin genel içeriğini oluşturan bütün konuları öğrencisine yazdırmak durumunda bulunan bir öğretmen gibi- ortaçağda geçerli olan bir yöntem takibine mecbur oldu. Öğretmen öğreteceği tarihi olayları bir deftere yazar, bu defteri yüklenerek dershaneye girer, defterini okur, bazen de güya konuşuyormuş gibi görünürdü. İşte bu programın tayin ettiği tarih dersi böyle okutulurdu. Öğrenci öğretmenin sözlerini dinlerken yazar, özel bazı kelimeler ile not alır ve daha sonra işittiği şeyleri kaleme alır, yazardı. Fakat öğrencilere not alma yöntemini öğretmekte hoşgörülü davranıldığı için öğrencinin hemen hepsi öğretmenin dikte ettiği şeyi gayet çabuk yazmak ve bu şekilde meydana gelen müsveddeyi ellerinde kopya etmek ile yetinirlerdi; ne öğretmenin söyledikleri ne de kendilerinin yazdıkları şeyleri anlamaya çalışmazlardı. Sadece verilenle yetinme şeklinde olan bu çalışmaya bazı çalışkan öğrenciler kitaplardan kopya edilmiş sayfaları eklerler, ancak kendileri hiçbir değerlendirme ve tartışmada bulunmazlardı.

Öğretmen, öğrencilerin zihninde birleşmesine gerek gördüğü önemli olayların özetini yazar, bu özetini açıktan açığa yazdırır ve öğrenciye ezberletirdi. Bu şekilde öğretmenin sınıftaki zamanı yazdırmakla geçirdi. Yalnız özetini doğrudan doğruya yazdığı halde asıl dersi -güya konuşuyormuş gibi görünerek- yazdırırdı.

Öğrenciden istenen şey özetini aynen ezber okumak ve yazdırılan derse ait sorulara cevap vermek, yani öğretmenin sözlerini mümkün mertebe aynen tekrar etmekten ibaretti. Alıştırmalardan biri doğrudan doğruya anlatılanları tekrar, diğeri ezberletilenlerin sunumu şeklinde idi.

Öğrenciye “Fezleke-i Tarih” (Tarih Özeti) adlı bir kitap verilirdi. Fakat öğretmenin dersine uygun bir şekilde yazılan bu özet yüz yüze öğretime araç görevini yerine getirmez; belki öğrencinin yararlanmasını sağlayamayan anlatımın basılmış şeklinden ibaret kalırdı. Özet yazarları, eski "Telhis" (Kısaltma) yöntemini kabul etmiş oldukları için küçük bir kitaba mümkün mertebe çok tarihi olayı sıkıştırmaya çalışırlar, dikkate ve yararlanmaya değer anlatım ve açıklamayı toparlarlar, velhasıl tarihi gayet genel ve bundan dolayı kapalı ifadeler ile meydana getirirlerdi. Bu şekilde okul kitaplarında aynı sözler, aynı cümlelerle birbirine bağlı bir sürü özel isim ve rakamdan başka bir şey bulunmazdı¹. Tarih bir savaşlar zinciri, anlaşmalar ve yeniliklerden ibaret görünür, bunların arasında millet ve hükümdar isimlerinden savaş meydanlarının ve olay tarihlerinin değiştirilmesinden başka bir fark bulunmazdı

İşte ikinci imparatorluğun yıkılışına kadar istisnasız bütün Fransız okullarında tarih dersleri bu şekilde veriliyordu. Bazı öğretmenler -dersi yazdırmak ve özet şeklinde ezberlemekten ibaret olan eski yöntemi bozacak derecede- şahsi girişim ve faaliyet sahibi olduklarından farklı bir durumda bulunuyorlardı. Fakat bunların sayısı pek azdı.

Bu son seneler içerisinde Eğitim Bakanlığının eğitim ve öğretimi ıslahı hakkındaki çalışma ve girişimlerinden orta öğretimde yararlandı; imparatorluk devrinde tarih eğitimi daima şüpheli ve zararlı gören hükümetin baskısından kurtuldular ve bundan yararlanarak yeni esasları denemeye başladılar. Bu denemeler neticesinde yeni bir öğretim yöntemi meydana çıktı.

Ortaöğretim meselelerini inceleme ve tartışma için oluşturulan cemiyetin ortaöğretim ve darülfünun mecmualarının incelenmesi ve tartışılması yeni esasların önemini ve yararını Eğitim Bakanlığına kabul ettirdi. 1890 programına eklenen öğretimde yeni yöntem resmen bütün okullara girdi; Mösyö Lavisseye'nin bilimsel eseri olan rapor yenilik taraftarı öğretmenlere eski yönteme karşı münakaşalardan korunma için bir berat hükmü ve kuvvetini kazandırdı.

Tarih öğretimi bu yenilenme sıkıntısından tıpkı diller, edebiyat ve felsefe dersleri gibi bilimsel, makul bir öğretim yöntemine ulaşacağı şüphesizdir. Fakat yeniliğin yükseköğretimdeki iyileştirmeden daha yavaş bir şekilde ilerlemesi de doğaldır. Çünkü ilk olarak orta dereceli okullardaki tarih öğretmenlerinin sayısı daha çok, ve dolayısıyla eğitim ve değişimleri zamana muhtaçtır. İkinci olarak, ailelerin geçmişten gelen

¹ Michelet'in *Yeniçağ Tarihi Fezlekesini istisna etmek ve Duruy'Un okul kitaplarının ilk baskılarında bile tarih merakını çektiği ve yararlanmayı sağladığını söylemek ve açıklamak gerekir.*

gelenekleri ve inançları yeni yöntemlerin uygulanmasına karşı -fakültelerde doğal olarak meçhul olan- bir takım engeller meydana getiriyor. Üçüncü olarak her türlü yeniliğe ve düzeltmeye engel olan Bakalorya (olgunluk imtihanı) özellikle tarih öğretimine zarar vermekte ve tarih dersini soru ve cevap defteri seviyesine indirmektedir.

Bundan dolayı Fransa da tarih öğretiminin hangi yöntemle ıslah edilmesi, bilimsel ve makul bir öğretim yönteminin layıkıyla uygulanabilmesi için ilk önce hangi sorunların çözümlenmesi lazım geldiğini şimdiden tayin etmek mümkündür¹

Bu meseleyi 4 bölüme ayırmak suretiyle incelemeye çalışacağız.

İlk olarak - Teşkilat-ı umumiye: Tarih öğretiminde hangi amaç takip edilecektir? Tarih, öğrencinin fikri eğitimine ne şekilde hizmet eder? Meslek ve ahlakına nasıl tesir edebilir? Öğrenciye hangi tarihi olaylar öğretilmelidir? Öğrenci de hangi fikri alışkanlıklar oluşturulmalıdır? Velhasıl öğretilecek maddelerin seçiminde ve öğretim şeklinin tayininde hangi esaslara uyulacaktır? -Öğretim bir idadi mektebinin bütün sınıflarına mı konulmalı, yoksa özel bir sınıfta mı toplanmalı? Hafta da bir saat mi, yoksa iki saat mi olmalı? – Eğitim-Öğretimin, Almanya'da olduğu gibi çeşitli devrelere ayrılarak aşamalı izah etme şekliyle tekrar edilmesi uygun mudur? Yoksa Fransa'da olduğu gibi birinci sınıftan başlayıp sonuncu sınıfa kadar devam etmek üzere bir devrede mi tamamlanmalıdır? Öğretmen, tarihi baştan sonuna kadar mı öğretmeli yoksa bazı olayları ve meseleleri seçip, diğerlerinin inceleme ve araştırılmasını öğrenciye mi bırakmalıdır? Tarihi olayları konuşarak mı açıklamalı yoksa öğrencilere bu olayları bir kitaptan öğrenmeyi emredip dersini yalnız açıklama ve yorumlamalara mı ayırmalıdır?

İkinci olarak, konuların seçimi ve aralarındaki bağlantının tayini: milli tarih ile diğer ülke tarihleri, ilkçağlar ve günümüz tarihleri; sanayi, din adetler, iktisadi hayat gibi özel tarihler ile genel tarih; milletlerin yönetmelikleri ve kanunları, gelenekleri ve inançları ile tarihi olaylar; maddi, manevi, sosyal ve siyasi hayat, hal tercümeleleri, kötü ve heyecan verici olaylar, ilişkiler ve olaylar zinciri ne oranda okunmalıdır? Özel isimler ile olay tarihlerine ne kadar yer verilmelidir? Eleştirel yaklaşımı oluşturmak ve uyararak için masallardan yararlanmalı mı yoksa, sadece tarihi gerçeklere mi önem verilmeli?

Üçüncü olarak- Sıralama (Kronoloji). Tarih hangi sıralama ile öğretilmelidir? En eski devirlerden ve ilk önce medeniyet dairesine giren ülkelerden başlayarak tarihi olayları ve sosyal olgunlaşmaları sırasıyla mı takip etmeli, yoksa en yakın devreler ile memleketlerden başlayıp bilinenden bilinmeyene doğru mu gitmeli? -Her bir devreyi olayın oluş tarihi itibarıyla mı, yoksa coğrafi yeri veya mantıksal sıralaması ile mi öğretilmelidir? – Durumların nitelendirilmesiyle mi, yoksa olayların hikayesiyle mi başlamalıdır?

---

¹ Burada yalnız Fransa'dan bahsediyoruz. Fakat Fransızlarda varolan bir yanlış düşünceyi ortadan kaldırmak için şunu da söyleyelim ki İngiltere ve Almanya'da daha fazla gelişme göstermemiştir. İngiltere'de öteden beri geçerli olan geleneksel bir öğretim yöntemi takip olunuyor, Almanya'da tarihin vatan duygularını geliştirme maksadıyla öğretimi fikrinin varolması yeniliklere engel oluyor.

Dördüncü olarak –öğretim yöntemi: öğrenciye ilk önce genel esasları mı açıklamalı, yoksa her devrin özel nitelikleri mi belirtilmeli? Öğretmen bu genel esasları bizzat anlatmalı mı yoksa öğrenciye mi buldurmalıdır? Bu genel esasları ezberletmeli mi? ezberlemek gerekirse ne kadarını ezberletmelidir? Tarihi olayların çizildiği resimlerden ne şekilde yararlanır? Bunlar nasıl kullanılmalıdır? Hikaye ve açıklamalardan, meşhur yazarların eserlerinden seçilmiş parçalardan, tarihi romanlardan ne kadar ve nasıl yararlanılabilir? Bir ülkede devam eden tarihi olayları ve aynı zamanlarda çeşitli ülkelerde devam etmiş olan olayları oluş zamanları itibari ile gösteren tablolar, coğrafya krokileri, istatistik ve grafik levhaları nasıl kullanılmalıdır? Olayların ve usullerin , yapılan işlerin ve uygulamaların sebepleri usullerin ve geleneklerin özel şartları nasıl anlatılmalıdır? Bir tarihi olayın çeşitli evreleri ve bir gelenek ve göreneğin yararlı örnekleri nasıl göz önüne serilmelidir? Tarihi olay ile ilerleme arasındaki bağlantı nasıl anlatılmalıdır? Karşılaştırmaların faydası nasıl ortaya çıkar? Öğrencinin özel çalışmasını araştırmaya alışmasını temin için nasıl alıştırmalar yapılmalı ve okul kitapları ne şekilde tertip edilmelidir?

Bütün bu soruları incelemek ve açıklamak için ayrıca bir cilt ister. Biz burada yalnız Fransa’da şimdiden oy birliği ile kabul edilmiş olan genel kuralları zikredeceğiz:

Artık tarihten ahlak dersleri, örnek gösterilmeye değer güzel hareketler kötü ve yaşayan izlenimler istenemez. Bunlar için masal, tarihe tercih edilir. Çünkü menkıbeler ve hikayeler, duygularımıza daha uygun sebepler ve neticeler, gerçekten daha mükemmel ve kahraman şahıslar, daha güzel ve daha heyecan verici sahneler gösterir. Bunun gibi tarihin – Almanya’da olduğu gibi- vatanseverlik duygularını artırmak ve vatandaşların hükümdar ailesine sevgisini pekiştirmek için bir araç gibi kullanılmasından dahi kaçınılmalıdır. Çünkü aynı ilimden memlekete, halka, hükümete göre birbirine zıt sonuç çıkarmaya çalışmanın mantıksızlık olacağı ve bunun her milleti istekleri ve duygularına göre tarihi değiştirme ve bozmaya davet etmekle eşit olduğu açıktır. Her ilmin değeri dayanmış olduğu gerçeklerdir. Tarihten dahi doğrudan başka bir şey istenmemelidir¹.

Eğitimde, tarihin yerine getireceği görev muhtemeldir ki tarih öğretmenlerinin tamamınca bile henüz anlaşılmamıştır. Fakat gerçekleri anlayabilenlerin tamamı tarihe özellikle sosyal eğitimin bir aracı gözüyle bakmakta birleşmişlerdir. Geçmişteki insan topluluklarının durumlarını inceleme öğrenciye bir insan topluluğunun ne olduğunu uygulamalı örneklerle anlatır; başlıca sosyal olaylar ile, çeşitli gelenek ve yasalar arasındaki farklar ile yakınlık oluşturur; çeşitli milletlerin gelenek ve yasaları arasındaki farkların karşılaştırılması bunların ayırt edici özelliklerini, farklı ve benzer noktalarını güzelce fark etmelerine vesile olur. Tarihi olayların ve sosyal gelişmelerin incelenmesi ve araştırılması öğrenciye insanlara özel her şeyin bir sürekli değişime maruz bulunduğu fikrini telkin eder, toplumsal değişimlerden boş yere korkmasına engel olur; Velhasıl öğrencinin “ilerleme” kelimesi hakkındaki bilgilerini geliştirir ve düzenler. Bütün bu bilgiler öğrenciyi genel hayata katılıma daha uygun kılar. Bundan dolayı tarih, “demokratik” bir sosyal toplulukta en lazım derstir.

¹ *Bununla beraber şunu da açıklayalım ki geçen senelerin birinde Bakalorya adaylarına verilen “tarih dersi neye yarar?” sorusuna adayların yüzde sekseni – ya öyle düşündükleri yahut hoşagaidecek zannında buldukları için -“vatanseverlik duygularını artırmaya”-cevabını vermişlerdir.*

Tarih öğretiminde daima göz önünde bulundurulması gereken kural sosyal olayları göstermek ve bu olayların gelişim şeklini anlatmak için en uygun ve makul içerik ve yazım yöntemi olmalıdır. Öğrenciyi bir tarihi olay ile meşgul etmezden önce bunun eğitim bakış açısından nasıl bir etki oluşturabileceğini, daha sonra bu etkiyi öğrenciye gördürmek ve anlatmak için yeterli araçlar bulunup bulunmadığını araştırmalıdır.

Pek az yararlı olacak olan veya anlaşılamayacak derecede karışık bulunan, yahut anlaşılabilir bir duruma getirebilmek için gerekli olan açıklamalar verilmemiş her tarihi olay öğrenciye verilmemelidir.

Tarihi bilimsel ve mantıki bir tarzda öğretebilmek için eğitimsel görüşleri tayin etmek yeterli değildir. Bulunan araç ve gereçleri, var olan yöntemleri yenilemelidir.

Tarih, bir çok tarihi olayın bilinmesini gerekli kılar. Kendi anlatımını, siyah tahta ve çeşitli olayları oluş zamanları itibariyle gösteren tablolarla başka bir şey olmayan özet ile yetinen tarih öğretmeni kitapsız, sözlüksüz bir latince öğretmenine benzer. Tarih okuyan öğrenci -latince okuyan bir öğrencinin kelime defteri gibi – tarihi olayları içeren bir deftere bir dergiye muhtaçtır. Kendisine gerekli olan şey tarihi olay “koleksiyonları”dır. Halbuki okul kitapları “kelime koleksiyonlarından” başka bir şey değildir.

Tarihi olaylar, iki şekilde -resim ve kitap şeklinde- dikkate alınabilir:

Resimler maddi eşyayı ve dış manzarayı gösterir ve özellikle maddi medeniyetin araştırılmasına hizmet eder. Almanya'da uzun zamandan beri öğrenciye tarih öğretimi için özel bir şekilde oluşturulmuş resim mecmuaları vermek yöntemi denenmektedir. Aynı ihtiyaç Fransa'da dahi Mösyö Lavissey'in başkanlığında oluşturulan “Tarihi Albüm” ün yayınlanmasına sebep olmuştur.

Kitap, başlıca bir alettir. Olayları, sebep ve sonuçları gelenek ve inançları, yasalar ve müesseseleri iyice anlatabilmek için gerekli olan vasıfları taşıyor olmalıdır. Kitapta özellikle hikaye tarzına, tariflere önem verilmeli; meşhurların konuşmalarına ve dikkate değere açıklamalara yeteri derecede yer verilmelidir. Gerek Almanya'da gerek Fransa'da çoğu zaman tarih kitaplarını eski tarihçilerin eserlerinden seçilmiş parçalar ile tertip etmek usulü geçerli olmuş ve mektep kitaplarına seçilmiş dergi şekli verilmiştir. Uygulama, açıktan bilimsel bir yöntem gibi görünen fakat öğrenciler için anlama ve algılamayı zorlaştıran bu yöntemden vazgeçmek gereğini ortaya koymuştur. Öğrenci, tarihi zamanının dili ile okunmalıdır. İşte bu ihtiyaçtan dolayıdır ki 1890 senesinde Eğitim Bakanlığında verilen talimata uygun hareket edilebilmek üzere “okuma parçaları” yayınlamaya başlamış ve buna benzer başlıca eserler Hachette Yayınevi tarafından basılmıştır.

Öğrencinin çalışma tarzı dahi tarih öğretiminin henüz yeni başlamasından dolayı engellerden uzak değildir. Bir çok okulda uygulanan yöntem anlatım, özet, okuma, soru- cevap, not alma ve harita çiziminden ibarettir. Yani öğretmen her şeyi yapar, yaptırır; öğrenciyi kendi kendilerine çalıştırma yoluna yanaşmaz. Bu ise tıpkı latince okuyan bir öğrencinin sadece derslerini ve eski yazarların eserlerinden seçilmiş parçaları ezberlemekle yetinip alıştırma ve tercüme yapmaması demektir.

Tarih öğretiminin ciddi bir tesir bırakacak şekilde uygulanması için her şeyi öğretmenin yapması veya her şeyin öğretmenin gözetimi ve idaresi altında yaptırılması yöntemi büsbütün terk edilemez ise bile, hiç olmazsa, öğrenciye bir özel çalışma verebilecek tarzda çeşitli alıştırmalar ile zenginleştirilmeli ve takviye olunmalıdır. Bu konuda bazı alıştırmalar hazırlanmış ve bir çok alıştırma tarzıda düşünülmüştür. Tarihi olayların özel içeriğini ve vasıflarını açığa çıkarmak için resimleri, menkıbeleri, tarifleri tahlil ettirmek mümkündür. Yazdırma veya konuşma şeklinde uygulanacak bu alıştırma öğrencinin görüp görmediğini, anlayıp anlayamadığını ortaya çıkarır; öğrenciyi her şeyde kesin ve açık kelimeler ve ifadeler kullanmaya alıştırır. Bunun gibi öğrenciden bir resim, bir coğrafya krokisi, aynı zamanda çeşitli ülkelerde ortaya çıkan tarihi olayları içeren bir tablo istenebilir.

Öğrenciye çeşitli toplumlar arasında karşılaştırmayı içeren bir tablo, tarihi olaylar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ve açıklayan başka tablo yaptırılabilir.

Bu alıştırmaların ilk maddesini öğrenciye hazırlayabilmek için bir kitaba ihtiyaç vardır. Şu halde, öğretim yönteminin ıslahı araç ve gereçler ile çalışmanın ıslahı ile mümkündür.

Tarih öğretiminin sosyal eğitimdeki önemli görevi öğretmenler ve halk nazarında daha iyi anlaşılırdıkça her ikisinin de ıslahı mümkün olacaktır

ALİ REŞAT